

ความปลอดภัยและประโยชน์ของตำรับยาปลูกไฟธาตุในมารดาหลังคลอด ที่ให้นมบุตร

โสภิตา แก้วนาหลวง^{*§}, นฤนาท จอมภานิน^{*}, ศิริพร บ้านคุ้ม^{*}, กฤษณ์ พงศ์พิรุฬห์[†],
สุรพล นธการกิจกุล[‡], เพ็ญกาญจน์ กาญจนรัตน์[‡]

^{*}โรงพยาบาลเถิน ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง 52160

[†]ภาควิชาเวชศาสตร์ป้องกันและสังคม คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

[‡]คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200

[§]ผู้รับผิดชอบบทความ: venus3391@gmail.com

บทคัดย่อ

ตำรับยาปลูกไฟธาตุเป็นยาในพระคัมภีร์มหาโชติรัตและอยู่ในบัญชียาหลักแห่งชาติ มีข้อบ่งใช้กระตุ้นน้ำนมและกระจายเลือดลมสำหรับมารดาหลังคลอด แต่ยังไม่มียารายงานเกี่ยวกับผลต่อการไหลของน้ำนม รวมถึงความปลอดภัยและอาการไม่พึงประสงค์ในการใช้ยาสำหรับมารดาหลังคลอด การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการไหลของน้ำนมสุขภาพของมารดาหลังคลอด อาการไม่พึงประสงค์และความพึงพอใจหลังจากใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ เป็นการศึกษาเชิงสังเกตแบบติดตามไปข้างหน้าในมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตร ณ โรงพยาบาลเถิน จังหวัดลำปาง จำนวน 58 ราย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าเฉลี่ย ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบคะแนนการไหลของน้ำนม ขนาครอบเอว ระดับขอมดลูกและสุขภาพของมารดาหลังคลอดก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ ด้วยสถิติ paired t-test ผลการศึกษาพบว่า หลังจากใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ 7 วัน มารดาหลังคลอดมีคะแนนการไหลของน้ำนมอยู่ในระดับดี ร้อยละ 60.4 และลักษณะของน้ำนมเปลี่ยนเป็นน้ำนมดีหรือน้ำนมสีขาวขุ่นที่สอดคล้องกับพระคัมภีร์ปฐมจินดา ร้อยละ 96.6 โดยมีขนาครอบเอวและระดับขอมดลูกลดลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ส่วนด้านสุขภาพพบว่า มีปริมาณน้ำนมเพิ่มขึ้นเพียงพอต่อการเลี้ยงดูบุตร บุตรคนเดิมดีขึ้น มีอาการคัดเต้านมเพิ่มขึ้น ขับถ่ายเป็นปกติดีขึ้น และปวดแผลฝีเย็บลดลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) สำหรับอาการไม่พึงประสงค์ พบอาการแสบร้อนคอ ใจสั่นหวิว และอาการหายไปภายใน 1-2 ชั่วโมงหลังจากใช้ยา จำนวน 2 ราย โดยมารดาหลังคลอดมีความพึงพอใจในด้านสรรพคุณกระตุ้นน้ำนม สนใจใช้ยาต่อเนื่อง และหากคลอดบุตรคนต่อไปจะใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ ร้อยละ 96.6

คำสำคัญ: ยาปลูกไฟธาตุ, มารดาหลังคลอด, ยาสมุนไพรหลังคลอด

Safety and Benefits of *Pluk Fai That* Recipe in Breastfeeding Mothers

Sopida Kaewnaluang^{*,§}, Narunard Jompapin^{*}, Siripron Bankhum^{*}, Krit Pongpirul[†],
Surapol Natakankitkul[‡], Penkarn Kanchanarat[‡]

^{*}Thoen Hospital, Lom Rad Sub-District, Thoen District, Lampang 52160, Thailand

[†]Department of Preventive and Social Medicine, Faculty of Medicine, Chulalongkorn University,
Pathum Wan Sub-District, Pathum Wan District, Bangkok 10330, Thailand

[‡]Faculty of Pharmacy, Chiang Mai University, Suthep Sub-District, Mueang District, Chiang Mai 50200, Thailand

[§]Corresponding author: venus3391@gmail.com

Abstract

Pluk Fai That recipe is a herbal drug in the *Maha-Chotirat* medical scripture and the Thai National List of Essential Medicines. There are indications for stimulating milk production and blood circulation for breastfeeding mothers; and there had been no reports about the effect of milk ejection, including the safety and adverse effects, in using the medication among such mothers. This prospective cohort study aimed to investigate the milk ejection, maternity health, adverse effects and contentment after using the *Pluk Fai That* recipe in 58 breastfeeding mothers at Thoen Hospital, Lampang province. Data were collected and analyzed to determine means, percentages and standard deviations, and to compare milk ejection scores, waist size, uterus-apex level and maternity health conditions before and after *Pluk Fai That* medication with paired *t*-test. The results showed that after 7 days of using *Pluk Fai That* recipe of, postpartum mothers, 60.4% had milk ejection at a good level and 96.6% had the milk characteristics change to good or milky white milk which corresponds to *Pathom-Jinda* medical scripture. A decrease in waist size and the level of uterus-apex decreased significantly ($p < 0.05$). As for maternity health, there were a significant increase in breast-milk amount, breast engorgement, improved defecation and less perineal pain ($p < 0.05$). There were only 2 cases with burning sensation in the throat and palpitations that disappeared within 1–2 hours after using the drug. Of all postpartum mothers, 96.6% were satisfied with the milk stimulation properties and interested in continuing such medication, and would use the drug in the next childbirth.

Key words: *Pluk Fai That* recipe, postpartum mother, postpartum herbal medicine

บทนำและวัตถุประสงค์

การดูแลมารดาหลังคลอดด้วยการแพทย์แผนไทยถือเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และสืบทอดต่อกันมาผ่านวัฒนธรรมของคนในชุมชน โดยมีความเชื่อที่ว่า การฟื้นฟูสภาพร่างกายหลังคลอด สามารถช่วยทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น ช่วยขับน้ำคาวปลา และทำให้น้ำนมไหลสะดวก มีน้ำนมเพียงพอสำหรับการเลี้ยงดูบุตร สภาพร่างกายฟื้นตัวได้เร็วและจะไม่มีอาการหนาวสั่นเมื่อก่อนอายุมากขึ้น^[1]

ในพระคัมภีร์มหาโชติรัตได้อธิบายเกี่ยวกับมารดาหลังคลอดไว้ว่า สมัยก่อนความรู้เรื่องการติดเชื้อมีน้อย ดังนั้นจึงมักมีการติดเชื้อหลังคลอดที่เกิดจากโลหิตที่ถูกขับออกไม่หมดหรือยังค้างค้างอยู่จนกลายเป็นโลหิตเน่าร้าย ทำให้มีอาการเสียดอันเกิดจากโลหิตเป็นพิษ จนทำให้มีไข้สูงในช่วงหลังคลอด เพราะเชื้อโรคจากมดลูกเข้าสู่กระแสเลือด สิ่งที่ไหลออกทางช่องคลอดอาจมีลักษณะเป็นเลือดปนหนอง มีกลิ่นเหม็น อาการเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นโรคอยู่ไฟไม่ได้หรือ

โรคที่เกิดจากการไม่ได้ขยับขยับ^[2] เช่นเดียวกับโรคลมผัดเดือนของภาคเหนือตามความเชื่อล้านนา เป็นอาการเจ็บป่วยอันเนื่องจากร่างกายไม่แข็งแรง กินผัด (อาการที่กินของแสด) ผัดสาบ (ได้กลิ่นที่แสดของหมื่นสาบ) ทำให้มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ใจสั่น วิงเวียน ปวดศีรษะ หน้ามืด และอ่อนเพลีย^[3] ดังนั้นจึงมีวิธีการดูแลสุขภาพหลังคลอดที่นิยมปฏิบัติกันตั้งแต่ในอดีตจนมาถึงปัจจุบันหลายวิธีเพื่อป้องกันอาการดังกล่าว เช่น การอยู่ไฟหรืออยู่เดือน การอบสมุนไพร การทาบหม้อเกลือ การอาบน้ำสมุนไพร การนึ่งถ่าน การรับประทานอาหารเพื่อบำรุงน้ำนม และการใช้ยาสมุนไพรเพื่อบำรุงน้ำนมและขับน้ำคาวปลาหรือโลหิตเน่าร้าย ซึ่งในพระคัมภีร์มหาโชติรัต^[2] ยังได้อธิบายถึงการใชยาสมุนไพรสำหรับมารดาหลังคลอดไว้ทั้งหมด 37 ชนิด ซึ่งมีสรรพคุณโดยรวมเพื่อช่วยบำรุงธาตุ บำรุงเลือด ช่วยให้เจริญอาหาร และฟื้นฟูร่างกายให้แข็งแรง และใน 37 ชนิด มีตำรับยาสำหรับบำรุงธาตุไฟสำหรับมารดาหลังคลอดอยู่ 3 ชนิด คือ ชนิดที่ 1 ประกอบด้วย เฌอจุก (ติปลี รากข้าวพุล เถาสะค้าน เจดมูลเพลิงแดง เหง้าชิงแห้ง) ผลผักชี ว่านน้ำ หัวหมู พิลังกาสา บอระเพ็ด และผิวมะกรูด ส่วนชนิดที่ 2 คือ ยามหาชุนมุธาตุ ประกอบด้วย หัวดองดึง ผักแพวแดง ชิงแห้ง และพริกไทย มีสรรพคุณช่วยปลุกไฟธาตุให้บริบูรณ์ ช่วยทำให้เจริญอาหาร แก้อ้อ แก้อืด และชนิดที่ 3 คือ ยาปลุกไฟธาตุ ประกอบด้วย พริกไทยอ่อน ติปลี รากข้าวพุล ผักแพวแดง เถาสะค้าน เหง้าชิงแห้ง ผลผักชีล้อม เหง้าว่านน้ำ หัวหมู ผิวมะกรูด ผลพิลังกาสา ซึ่งชนิดนี้สามารถใช้เป็นยาแทนการอยู่ไฟสำหรับมารดาหลังคลอดได้ มีสรรพคุณช่วยปรับสมดุลธาตุในร่างกาย บำรุงทั้งธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ช่วยทำให้ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ปลุกไฟธาตุให้โลหิตระดูงาม ถ้าใช้

กับหญิงที่ไม่มีระดูหรือมีระดูขัดจะช่วยให้ระดูมาบริบูรณ์มากขึ้น และเมื่อใช้ในมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตรจะมีน้ำนมมามากขึ้น

ตำรับยาปลุกไฟธาตุเป็นยาสมุนไพรจากตำราและองค์ความรู้เดิมที่ระบุไว้ในพระคัมภีร์มหาโชติรัต ตำราการแพทย์ไทยเดิมและเป็นยาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ กลุ่มที่ 1 ยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ 50 รายการ ซึ่งเป็นยารักษาอาการทางสูติศาสตร์รีเวชวิทยา มีข้อบ่งใช้กระตุ้นน้ำนมและกระจายเลือดลมสำหรับมารดาหลังคลอด^[4]

นอกจากนี้ ตำรับยาปลุกไฟธาตุยังเป็นยาจากสมุนไพรในรายการบัญชียาของจังหวัดลำปางที่แนะนำและสนับสนุนให้ใช้สำหรับมารดาหลังคลอด โดยมีแหล่งผลิตที่ผ่านการรับรองมาตรฐานตามเกณฑ์การคัดเลือกรายการบัญชียาของจังหวัดลำปาง เพื่อให้สถานพยาบาลสามารถนำไปใช้ประโยชน์และมีการติดตามเฝ้าระวังความปลอดภัยเกี่ยวกับการใช้ยาจากสมุนไพรในผู้ป่วย เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้สั่งใช้ยาและผู้ป่วย

โรงพยาบาลเถิน จังหวัดลำปาง เปิดให้บริการด้านการแพทย์แผนไทยและการฟื้นฟูสุขภาพมารดาหลังคลอด โดยให้บริการดูแลในระยะหลังคลอดขณะพักฟื้นในโรงพยาบาล ด้วยการดูแลด้านนม การประคบเต้านมเพื่อช่วยกระตุ้นน้ำนมและช่วยลดอาการคัดเต้านม รวมถึงการใชยาสมุนไพรตำรับยาปลุกไฟธาตุ ร่วมกับการดูแลสุขภาพหลังคลอด ซึ่งจากข้อมูลการให้บริการดูแลมารดาหลังคลอดในโรงพยาบาล พบว่า มารดาในระยะหลังคลอดส่วนใหญ่มีภาวะน้ำนมไม่ไหลและน้ำนมไหลน้อยใน 1-3 วันแรกหลังคลอด เมื่อได้รับการประคบเต้านมและการฟื้นฟูสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย ด้วยวิธีการนวดฟื้นฟูสุขภาพ ประคบสมุนไพร อบสมุนไพร ทาบหม้อเกลือ และการใช้ตำรับ

ยาปลูกไฟธาตุร่วมกับด้วย พบว่าทำให้มารดาหลังคลอด มีน้ำนมไหลเพิ่มขึ้น โดยสามารถให้นมบุตรและมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงพร้อมสำหรับการเลี้ยงดูบุตร

จากข้อมูลการจ่ายตำรับยาปลูกไฟธาตุให้แก่ มารดาหลังคลอดที่มารับบริการในโรงพยาบาลเถินในช่วงปี พ.ศ. 2558 จนถึงปี พ.ศ. 2560 จำนวน 83 ราย ยังไม่พบอาการข้างเคียงในผู้รับบริการที่ใช้ตำรับยา นี้ อย่างไรก็ตามยังไม่มีรายงานเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความปลอดภัยและอาการไม่พึงประสงค์ รวมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องผลจากการใช้ตำรับ ยาปลูกไฟธาตุสำหรับมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตร ถึงแม้ว่าตำรับยานี้จะเป็นยาในบัญชียาหลักแห่งชาติ แล้ว แต่ยังคงต้องมีกระบวนการติดตามความปลอดภัย ของการใช้ยาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการศึกษานี้จึงสนใจ ที่จะศึกษาความปลอดภัยและประโยชน์ของตำรับยา ปลูกไฟธาตุเพื่อเป็นฐานข้อมูลและเป็นแนวทางในการ ใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุที่ถูกต้องเหมาะสม และสร้างความเชื่อมั่นในการใช้ยาสมุนไพรจากบัญชียาหลัก แห่งชาติต่อไป

นิยามศัพท์

การไหลของน้ำนม หมายถึง ปริมาณของ น้ำนมที่ประเมินโดยการบีบที่เต้านม แล้วดูลักษณะ การไหลของน้ำนม ซึ่งประเมินการไหลของน้ำนมเป็น ระดับคะแนน 5 ระดับ^[5] ได้แก่ ระดับ 1 คือ น้ำนม ไม่ไหล หมายถึง เมื่อบีบน้ำนมแล้ว ไม่มีน้ำนมไหล ออกมา ระดับ 2 คือ น้ำนมไหลน้อย หมายถึง เมื่อบีบ น้ำนมแล้วมีน้ำนมไหลซึมออกมาแต่ไม่หยด ระดับ 3 คือ น้ำนมเริ่มไหล หมายถึง เมื่อบีบน้ำนมแล้ว มีน้ำนม ไส้ ๆ ไหลออกมา 1-2 หยด ระดับ 4 คือ น้ำนมไหล แล้ว หมายถึง เมื่อบีบน้ำนมแล้ว มีน้ำนมใส ๆ หรือสี เหลืองไหลออกมามากกว่า 2 หยดขึ้นไป และระดับ 5

คือ น้ำนมไหลดี หมายถึง เมื่อบีบน้ำนมแล้ว มีน้ำนม ไหลพุ่งออกมา

สุขภาพของมารดาหลังคลอด หมายถึง ภาวะสุขภาพของมารดาหลังคลอดที่เกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงด้านร่างกายที่สามารถสังเกตเห็นและ รู้สึกได้ในด้านต่าง ๆ^[6] ประกอบด้วย ปริมาณน้ำนม เพียงพอต่อบุตร บุตรดูดีนมดี อาการคัดตึงเต้านม ความรู้สึกปวดมดลูกบริเวณหน้าท้อง น้ำคาวปลา อาการปวดแผลฝีเย็บบริเวณช่องคลอด อาการ วิงเวียนศีรษะ หน้ามืด มีเหงื่อออกมากผิดปกติ มีความอยากรับประทานอาหาร มีอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ สะโพก หรือกระดูกสันหลัง มีอาการปวดเกร็ง บริเวณท้องน้อยเวลาปัสสาวะ และการขับถ่ายอุจจาระ อาการไม่พึงประสงค์จากการใช้ตำรับยาปลูก ไฟธาตุ หมายถึง อาการผิดปกติอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นหลัง การใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ รวมถึงความร้ายแรงของ อาการไม่พึงประสงค์ และอาการหลังจากหยุดใช้ยา หรือเมื่อใช้ยาซ้ำ

ความพึงพอใจจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ หมายถึง ความพึงพอใจในด้านต่าง ๆ หลังจากใช้ตำรับ ยาปลูกไฟธาตุ ได้แก่ ด้านสรรพคุณ ด้านวิธีใช้ ด้าน บรรจุภัณฑ์ ด้านข้อมูลยา ด้านอาการไม่พึงประสงค์ หรืออาการผิดปกติ รวมถึงความสนใจในการใช้ตำรับ ยาปลูกไฟธาตุ และการแนะนำให้บุคคลอื่นใช้ตำรับยา ปลูกไฟธาตุ

ระเบียบวิธีศึกษา

1. วัสดุ

1.1 ขอบเขตด้านตำรับยาปลูกไฟธาตุ

ตำรับยาปลูกไฟธาตุเป็นยาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ และเป็นยาที่ใช้สำหรับมารดาหลัง

คลอดที่ให้นมบุตรของโรงพยาบาลเถิน จังหวัดลำปาง โดยเป็นตำรับยาชนิดแคปซูล ขนาดแคปซูลละ 500 มิลลิกรัม ผลิตโดย บริษัท รงทองโอสถ จำกัด ทะเบียนยาเลขที่ G 283/57 โดยตำรับยาที่ใช้เป็นตำรับยาที่มีครั้งที่การผลิตเดียวกัน Lot. No. PF 59001 วันที่ผลิต 15 เดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2559

1.2 ขอบเขตด้านประชากร

มารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตรทุกคนที่มาใช้บริการคลอด ณ โรงพยาบาลเถิน จังหวัดลำปาง ในช่วงระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2562 จำนวน 58 ราย ซึ่งคำนวณขนาดของประชากรโดยใช้วิธีการประมาณค่าเฉลี่ย (continuous sample) จากข้อมูลของมารดาหลังคลอดที่คาดว่าจะพบปัญหาน้ำนมไม่ไหลหรือน้ำนมไหลน้อย

1.3 เกณฑ์การคัดเลือกผู้เข้าร่วมวิจัยเข้าร่วมโครงการวิจัย (inclusion criteria) ประกอบด้วย

- 1) อายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป
- 2) คลอดแบบปกติ
- 3) อายุครรภ์ครบกำหนดคลอด ระหว่าง 38-40 สัปดาห์
- 4) บุตรมีสุขภาพแข็งแรงดี โดยไม่มีความผิดปกติแต่กำเนิด เช่น ไม่มีภาวะปากแหว่งและเพดานโหว่ ไม่มีภาวะปอดไม่สมบูรณ์ ไม่มีภาวะเลือดออกในสมองอย่างเฉียบพลัน ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ ไม่ติดเชื้อ
- 5) มารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตร ผู้ที่ได้รับตำรับยาปลูกไฟธาตุหลังคลอด โดยมีข้อมูลการรักษาและการติดตามผลการรักษาหลังจากใช้ยา 7 วัน
- 6) ผู้เข้าร่วมวิจัยสามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้
- 7) ยินดีเข้าร่วมเป็นผู้เข้าร่วมวิจัยในโครงการวิจัย

1.4 เกณฑ์การคัดแยกผู้เข้าร่วมวิจัยออกจากโครงการวิจัย (exclusion criteria) ประกอบด้วย

- 1) คลอดแบบผ่าตัดคลอด
- 2) มีภาวะแทรกซ้อนหรือตกเลือดหลังคลอด
- 3) ผู้เข้าร่วมวิจัยหรือทารกมีไข้
- 4) มีโรคประจำตัว เช่น โรคหัวใจ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคกระเพาะอาหารหรือติดเชื้ระหว่างตั้งครรภ์และหลังคลอด
- 5) แพ้สมุนไพรหรือมีอาการไม่พึงประสงค์จากการใช้ยาสมุนไพร
- 6) รับประทาน phenytoin, propranolol, rifampicin และ theophylline เนื่องจากในตำรับยาปลูกไฟธาตุมีพริกไทยในปริมาณสูง
- 7) รับประทานที่มีผลต่อการกระตุ้นหรือยับยั้งการหลั่งน้ำนม เช่น Domperidone หรือ Motilium, Metoclopramide, ยาคุมกำเนิด, Thyrotrophin-Releasing Hormone (TRH), Sulpiride, Chlorpromazine และ Bromocriptine

1.5 เกณฑ์การให้เลิกจากการศึกษา (discontinuation criteria) ประกอบด้วย

- 1) ผู้เข้าร่วมวิจัยได้รับการดูแลหลังคลอดด้านการแพทย์แผนไทยด้วยวิธีอื่นนอกเหนือจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ
- 2) ผู้เข้าร่วมวิจัยไม่มาติดตามผลหลังจากได้รับตำรับยาปลูกไฟธาตุ

1.6 เกณฑ์การพิจารณาเลิกหรือยุติการศึกษาทั้งโครงการ (termination criteria for the study)

ผู้เข้าร่วมวิจัยมีอาการแพ้หรือเกิดอาการไม่พึงประสงค์ร้ายแรงภายหลังใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุและพบว่าอาการดังกล่าวเกิดเนื่องจากยาตำรับนี้ เช่น อันตรายถึงชีวิต ต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล

ความพิการถาวร/ไร้ความสามารถ ความผิดปกติร้ายแรงกับบุตร การหายใจติดขัดอย่างรุนแรง มีอาการชักหมดสติ ระบบเลือดผิดปกติ เป็นต้น

1.7 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบบันทึกข้อมูลมารดาหลังคลอด ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไป การตรวจร่างกาย การตรวจประเมินลักษณะของเต้านม/หัวนม การไหลของน้ำนม^[5] (ประเมินเป็น 5 ระดับ คือ ระดับ 1 น้ำนมไม่ไหล ระดับ 2 น้ำนมไหลน้อย ระดับ 3 น้ำนมเริ่มไหล ระดับ 4 น้ำนมไหลแล้ว ระดับ 5 น้ำนมไหลดี) ลักษณะสีของน้ำนม (ประเมินเป็น 5 ระดับ คือ ระดับ 0 น้ำนมไม่ไหล ระดับ 1 น้ำนมสีเหลือง ระดับ 2 น้ำนมสีขาวขุ่น ระดับ 3 น้ำนมสีขาวใส ระดับ 4 น้ำนมสีปนเลือด) รวมถึงลักษณะของน้ำคาวปลาและการติดตามผลการรักษา ซึ่งผู้ศึกษาเป็นผู้กรอกข้อมูลด้วยตนเอง โดยกำหนดขึ้นตามกรอบแนวคิด เนื้อหา และปรับปรุงจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบการบันทึกและเก็บรวบรวมข้อมูล

2) แบบบันทึกข้อมูลสำหรับมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตร ประกอบด้วย ข้อมูลตำรับยาปลูกไฟธาตุ (เอกสารกำกับยา) การติดตามการใช้ยา การไหลของน้ำนม และอาการไม่พึงประสงค์ โดยให้มารดาหลังคลอดบันทึกด้วยตนเองที่บ้านในระหว่างที่ใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ

3) แบบสอบถามความปลอดภัยและประโยชน์ของตำรับยาปลูกไฟธาตุในมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตร ณ โรงพยาบาลเถิน จังหวัดลำปาง แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย อายุ ระดับการศึกษา อาชีพปัจจุบัน รายได้ต่อเดือน ลักษณะครอบครัว ประวัติการใช้ยาสมุนไพร และประวัติการแพ้สมุนไพร เป็นต้น

ส่วนที่ 2 การใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ ประกอบด้วย วิธีที่รับประทาน ระยะเวลาที่รับประทาน และการใช้ยา/สมุนไพรอื่น ๆ ร่วมด้วย

ส่วนที่ 3 ข้อมูลด้านสุขภาพ ประกอบด้วย คำถามจำนวน 12 ข้อ ได้แก่ ปริมาณน้ำนมเพียงพอต่อบุตร บุตรดูดีนมดี อาการคัดตึงเต้านม ความรู้สึกปวดมดลูกบริเวณหน้าท้อง น้ำคาวปลา อาการปวดแผลฝีเย็บบริเวณช่องคลอด อาการวิงเวียนศีรษะ หน้ามืด มีเหงื่อออกมากผิดปกติ มีความอยากรับประทานอาหาร มีอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ สะโพก หรือกระดูกสันหลัง มีอาการปวดเกร็งบริเวณท้องน้อยเวลาบัสสภาวะ และการขับถ่ายอุจจาระ ซึ่งลักษณะของแบบสอบถามเป็นการประเมินค่า 5 ระดับ ได้แก่ ข้อความตรงกับความรู้สึกของท่านในระดับมากที่สุด (5) มาก (4) ปานกลาง (3) น้อย (2) หรือไม่ตรงกับความรู้สึกของท่านในเรื่องนั้นเลย (1) โดยให้มารดาหลังคลอดเลือกคำตอบเพียงคำตอบเดียวที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด ซึ่งผู้ศึกษาได้จัดทำขึ้นโดยปรับปรุงมาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง^[6] และได้ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาที่ต้องการวัดและภาษาที่ใช้เพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่าง

ส่วนที่ 4 ความปลอดภัยจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ ประเมินจากอาการไม่พึงประสงค์หรืออาการผิดปกติอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ รวมถึงความร้ายแรงของอาการไม่พึงประสงค์ และอาการหลังจากหยุดใช้ยาหรือเมื่อใช้ยาซ้ำ โดยให้มารดาหลังคลอดเป็นผู้ประเมินเอง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ปรับปรุงมาจากแบบบันทึกข้อมูลการใช้ยาจากสมุนไพรที่ผลิตจากโรงพยาบาลของรัฐที่ได้มาตรฐาน GMP ของ มณฑกาศิธีชัยสกุล และฐานทพวงศ์ จันดี^[7] ตามวิธีการประเมินแบบ

Naranjo's algorithm และได้ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาที่ต้องการ วัด ความถูกต้อง และภาษาที่ใช้เพื่อให้เหมาะสมกับ ประชากรที่จะศึกษา โดยมีคำถามปลายเปิดที่มีคำตอบ ให้เลือกคำตอบ และมีคำถามปลายเปิดให้ผู้ตอบบรรยายละเอียด

ส่วนที่ 5 ความพึงพอใจจากการใช้ ตำรับยาปลูกไฟธาตุ โดยมีประเด็นคำถามแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ในกลุ่มที่ 1 ประกอบด้วย ความพึงพอใจด้าน สรรพคุณในการกระตุ้นน้ำนม/ปริมาณน้ำนม, ด้าน สรรพคุณโดยรวม เช่น การกระจายเลือดลม ช่วย เจริญอาหาร และการขับถ่าย, ด้านวิธีใช้ เช่น ขนาด รับประทาน และระยะเวลาที่ใช้ยา, ด้านบรรจุภัณฑ์ เช่น ชนิดแคปซูล ความสะอาด ความสะดวก, ด้าน ข้อมูลยา เช่น มีข้อมูลเอกสารกำกับยา แหล่งผลิตที่ ได้มาตรฐาน, ด้านอาการไม่พึงประสงค์หรืออาการ ผิดปกติ โดยลักษณะของแบบสอบถามเป็นคำถาม ปลายเปิดที่มีคำตอบให้เลือกตอบ โดยการประเมิน ค่า 5 ระดับ คือ ท่านมีความรู้สึกในเรื่องนั้นระดับมาก ที่สุด (5) มาก (4) ปานกลาง (3) พอใช้ (2) ควรปรับปรุง หรือไม่มีความรู้สึกในเรื่องนั้นเลย (1) และกลุ่มที่ 2 ประกอบด้วย คำถามเกี่ยวกับความสนใจในการใช้ ตำรับยาปลูกไฟธาตุ และการแนะนำให้บุคคลอื่นใช้ ตำรับยาปลูกไฟธาตุ โดยเป็นคำถามให้เลือกคำตอบ คือ สนใจ ไม่แน่ใจ ไม่สนใจ

2. วิธีการศึกษา

การวิจัยเชิงสังเกตแบบติดตามไปข้างหน้า (prospective cohort study) เพื่อศึกษาความปลอดภัย และติดตามผลการรักษาเบื้องต้นของตำรับยาปลูกไฟธาตุในมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตร การศึกษาครั้งนี้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการ

พิจารณาการศึกษาวิจัยในคนด้านการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก เลขที่ 10/2560 เมื่อวันที่ 1 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2560

2.1 วิธีการรวบรวมข้อมูล

1) มารดาหลังคลอดได้รับการตรวจประเมิน สุขภาพหลังคลอดโดยสูติรีแพทย์ เมื่อพบว่ามีปัญหา น้ำนมไม่ไหลหรือน้ำนมไหลน้อย แพทย์พิจารณาส่ง ต่อพบแพทย์แผนไทย โดยมีพยาบาลประจำแผนก สูติรีเวชคัดกรองเบื้องต้นและประสานส่งต่อมารับ การรักษาทางการแพทย์แผนไทย

2) แพทย์แผนไทยเป็นผู้ตรวจวินิจฉัยและ สั่งจ่ายตำรับยาปลูกไฟธาตุให้แก่มารดาหลังคลอดที่มี ปัญหา น้ำนมไม่ไหลหรือน้ำนมไหลน้อยไปรับประทาน ที่บ้านในขนาดรับประทานครั้งละ 2 แคปซูล (แคปซูล ละ 500 มิลลิกรัม) วันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า กลาง วัน เย็น พร้อมนัดติดตามและประเมินผลการรักษา หลังจากใช้ยา 7 วัน (1 สัปดาห์)

3) ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ขอความร่วมมือจากมารดาหลังคลอดที่ได้รับตำรับ ยาปลูกไฟธาตุในการเข้าร่วมโครงการวิจัยและชี้แจง สิทธิในการเข้าร่วมหรือออกจากโครงการวิจัย

4) เก็บข้อมูลจากมารดาหลังคลอดก่อน ใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ ด้วยการสอบถามและตรวจ ประเมินสุขภาพเบื้องต้น ประกอบด้วย ประวัติการ ตั้งครรภ์ การคลอด น้ำหนัก ส่วนสูง รอบเอว ระดับ ยอดมดลูก (ตารางที่ 2) รวมถึงประเมินลักษณะของ เต้านม หัวนม น้ำนม น้ำคาวปลา เป็นต้น

5) มอบแบบสอบถามข้อมูลสุขภาพให้แก่ มารดาหลังคลอดเพื่อตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง ณ วันที่ 1 ที่ได้รับตำรับยาปลูกไฟธาตุและบันทึกข้อมูล การไหลของน้ำนมระหว่างที่ใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ

6) ติดตามและประเมินผลมารดาหลังคลอด

ที่ให้นมบุตรหลังจากใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ 7 วัน โดยการสอบถามและประเมินสุขภาพหลังคลอด พร้อมมอบแบบสอบถามให้แก่มารดาหลังคลอดเพื่อตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง

2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลพื้นฐานของประชากรที่ศึกษา อาการไม่พึงประสงค์ และระดับความพึงพอใจจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา คำนวณค่าเฉลี่ย ร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับข้อมูลด้านสุขภาพของมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตรทั้งก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุใช้การเปรียบเทียบภายในในกลุ่ม paired t-test

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มประชากรที่ศึกษา

มารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตรและได้รับตำรับยาปลูกไฟธาตุหลังคลอด จำนวน 58 ราย มีอายุระหว่าง 18-25 ปี ร้อยละ 48.2 และตั้งครรภ์เป็นครรภ์แรก ร้อยละ 46.6 โดยมารดาหลังคลอดอาศัยอยู่ร่วมกับ

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มประชากร 58 ราย

ข้อมูล	จำนวนคน (N = 58)	ร้อยละ
อายุ		
18-25 ปี	28	48.2
26-33 ปี	19	32.8
34-42 ปี	11	19.0
การตั้งครรภ์		
ครรภ์ที่ 1	27	46.6
ครรภ์ที่ 2	19	32.8
ครรภ์ที่ 3 ขึ้นไป	12	20.6
ลักษณะครอบครัว		
ครอบครัวเดี่ยว	9	15.5
ครอบครัวขยาย	49	84.5

ครอบครัวที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ซึ่งประกอบด้วย บิดา มารดา และญาติผู้ใหญ่ ร้อยละ 84.5 (ตารางที่ 1)

2. ผลการศึกษาเปรียบเทียบสัดส่วนของร่างกาย

จากการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลสัดส่วนร่างกายของมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตร พบว่า มารดาหลังคลอดมีน้ำหนักลดลง โดยมีค่าเฉลี่ยจาก 65.84 ± 11.13 เป็น 61.31 ± 11.11 กิโลกรัม ขนาดรอบเอวมีค่าเฉลี่ยลดลงจาก 93.02 ± 9.01 เป็น 84.36 ± 7.6 เซนติเมตร ส่วนค่า BMI มีค่าเฉลี่ยลดลงจาก 25.97 ± 3.99 เป็น 24.18 ± 4.17 และระดับยออดมดลูกมีค่าเฉลี่ยลดลงจาก 14.16 ± 2.64 เป็น 6.66 ± 2.26 เซนติเมตร เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยสัดส่วนของร่างกายมารดาหลังคลอดระหว่างก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) (ตารางที่ 2)

3. เปรียบเทียบคะแนนการไหลและลักษณะสีของน้ำนมระหว่างก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ

จากผลการศึกษา พบว่า ก่อนใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ มารดาหลังคลอดมีคะแนนการไหลของน้ำนมอยู่ในระดับ 1 น้ำนมไม่ไหล ร้อยละ 7 และระดับ 2 น้ำนมไหลน้อย ร้อยละ 87.9 หลังจากใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุเป็นเวลา 7 วัน คะแนนการไหลของน้ำนมเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับ 3 น้ำนมเริ่มไหล ร้อยละ 10.4 ระดับ 4 น้ำนมไหลแล้ว ร้อยละ 29.3 และระดับ 5 น้ำนมไหลดี ร้อยละ 60.4 โดยคะแนนการไหลของน้ำนมเปลี่ยนจากน้ำนมไม่ไหลเป็นน้ำนมไหลดี ร้อยละ 3.4 และจากน้ำนมไหลน้อยเป็นน้ำนมไหลดี

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบสัดส่วนของร่างกายระหว่างก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ

สัดส่วนร่างกาย	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	Mean Difference	p-value
น้ำหนัก (กิโลกรัม)				
ก่อนใช้ยา	65.84	11.13		
หลังใช้ยา	61.31	11.11	4.53	< 0.05 ^{†‡}
รอบเอว (เซนติเมตร)				
ก่อนใช้ยา	93.02	9.01		
หลังใช้ยา	84.36	7.60	8.65	< 0.05 ^{†‡}
ค่า BMI (ค่าดัชนีมวลกาย)				
ก่อนใช้ยา	25.97	3.99		
หลังใช้ยา	24.18	4.17	1.79	< 0.05 ^{†‡}
ระดับยอดมดลูก (เซนติเมตร)				
ก่อนใช้ยา	14.16	2.64		
หลังใช้ยา	6.66	2.26	7.50	< 0.05 ^{†‡}

[†]มีนัยสำคัญทางสถิติ p -value < 0.05 เมื่อเปรียบเทียบภายในกลุ่ม (ก่อน-หลัง)

[‡]paired t -test analysis

ร้อยละ 57 เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยคะแนนการไหลของน้ำนมระหว่างก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) (ตารางที่ 3) นอกจากนี้ยังพบว่าการไหลของน้ำนมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับ 5 น้านมไหลดีหลังจากใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุไปแล้ว 3 วัน จากผลการบันทึกข้อมูลของมารดาหลังคลอดที่บ้าน (ภาพที่ 1)

ส่วนลักษณะสีของน้ำนมเปลี่ยนแปลงจากน้ำนมไม่ไหล (ระดับ 0) น้ำนมสีเหลือง (ระดับ 1) น้ำนมสีขาวขุ่น (ระดับ 2) และน้ำนมสีขาวใส (ระดับ 3) เป็นลักษณะน้ำนมดี (สีขาวขุ่น) เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 96.6 โดยไม่พบลักษณะน้ำนมสีปนเลือด (ระดับ 4) และเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$)

4. เปรียบเทียบคะแนนสุขภาพระหว่างก่อนและหลังการใช้ยาปลูกไฟธาตุ

ข้อมูลด้านสุขภาพของมารดาหลังคลอด พบว่า มารดาหลังคลอดที่ใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุเป็นเวลา 7 วัน มีปริมาณน้ำนมไหลเพิ่มขึ้นเพียงพอต่อการเลี้ยงดูบุตร บุตรดูดีนมดี และมีอาการคัดตึงเต้านมมากขึ้น นอกจากนี้สุขภาพด้านการขับถ่ายเป็นปกติดีขึ้น และมีอาการปวดแผลฝีเย็บบริเวณช่องคลอดลดลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) (ตารางที่ 4)

5. อาการไม่พึงประสงค์จากการใช้ยาปลูกไฟธาตุ

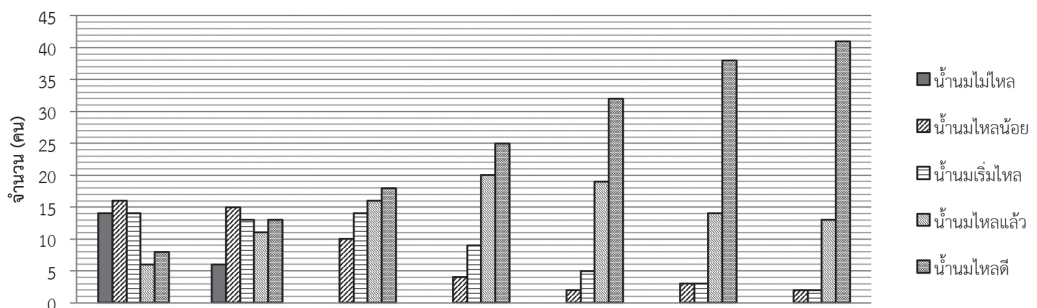
จากการศึกษาพบอาการไม่พึงประสงค์หลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ จำนวน 2 ราย คือ มีอาการแสบร้อนยอดอก ร้อนปาก ร้อนคอ 1 ราย และมีอาการใจสั่นหวิว ใจเต้นแรง รู้สึกวูบวาบ 1 ราย หลังจากใช้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบคะแนนการไหลและลักษณะสีของน้ำนมระหว่างก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกฟ้าทะลุ

ลักษณะของน้ำนม	ก่อนใช้ยา (N = 58)	หลังใช้ยา (N = 58)	p-value
คะแนนการไหลของน้ำนม (ราย/ร้อยละ)			
น้ำนมไม่ไหล (ระดับ 1)	7 (12.1)	0 (0)	
น้ำนมไหลน้อย (ระดับ 2)	51 (87.9)	0 (0)	
น้ำนมเริ่มไหล (ระดับ 3)	0 (0)	6 (10.3)	
น้ำนมไหลแล้ว (ระดับ 4)	0 (0)	17 (29.3)	
น้ำนมไหลดี (ระดับ 5)	0 (0)	35 (60.4)	
ค่าเฉลี่ย คะแนนการไหลของน้ำนม (Mean ± SD)	1.88 ± 0.32	4.50 ± 0.68	< 0.05* [‡]
การเปลี่ยนแปลงของคะแนนการไหลของน้ำนม			
หลังการใช้ตำรับยาปลูกฟ้าทะลุ (ราย/ร้อยละ)			
น้ำนมไม่ไหล เป็น น้ำนมเริ่มไหล		2 (3.4)	
น้ำนมไม่ไหล เป็น น้ำนมไหลแล้ว		3 (5.2)	
น้ำนมไม่ไหล เป็น น้ำนมไหลดี		2 (3.4)	
น้ำนมไหลน้อย เป็น น้ำนมเริ่มไหล		4 (6.9)	
น้ำนมไหลน้อย เป็น น้ำนมไหลแล้ว		14 (24.1)	
น้ำนมไหลน้อย เป็น น้ำนมไหลดี		33 (57.0)	
ลักษณะสีของน้ำนม (ราย/ร้อยละ)			
น้ำนมไม่ไหล (ระดับ 0)	7 (12.1)	0 (0)	
น้ำนมสีเหลือง (ระดับ 1)	9 (15.5)	1 (1.7)	
น้ำนมสีขาวขุ่น (ระดับ 2)	15 (25.9)	56 (96.6)	
น้ำนมสีขาวใส (ระดับ 3)	27 (46.5)	1 (1.7)	
น้ำนมสีปนเลือด (ระดับ 4)	0 (0)	0 (0)	
ค่าเฉลี่ย ลักษณะสีของน้ำนม (Mean ± SD)	2.1 ± 0.68	2.9 ± 0.31	< 0.05* [‡]

*มีนัยสำคัญทางสถิติ p-value < 0.05 เมื่อเปรียบเทียบภายในกลุ่ม (ก่อน-หลัง)

[‡]paired t-test analysis

ภาพที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนการไหลของน้ำนมในวันที่ 1 ถึงวันที่ 7

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบคะแนนสุขภาพของมารดาหลังคลอดระหว่างก่อนและหลังการใช้ยาปลูกไฟธาตุ

ข้อมูลสุขภาพ	คะแนนสุขภาพ		ค่าสถิติ	
	(ค่าเฉลี่ย $\pm$ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน)		t	p-value
	ก่อนใช้ยา	หลังใช้ยา		
ปริมาณน้ำนมเพียงพอต่อบุตร	2.47 $\pm$ 0.73	4.19 $\pm$ 0.80	14.07	< 0.05* [†]
บุตรดูดี	3.71 $\pm$ 1.17	4.31 $\pm$ 0.86	3.70	< 0.05* [†]
มีอาการคัดตึงเต้านม	2.81 $\pm$ 1.14	3.91 $\pm$ 1.01	5.57	< 0.05* [†]
มีความรู้สึกปวดมดลูกบริเวณหน้าท้อง	2.14 $\pm$ 1.08	1.83 $\pm$ 1.07	1.68	0.09 [†]
น้ำคาวปลาไหลดี	3.60 $\pm$ 0.95	3.66 $\pm$ 1.05	0.30	0.75 [†]
มีอาการปวดแผลฝีเย็บบริเวณช่องคลอด	2.43 $\pm$ 1.26	1.81 $\pm$ 0.99	3.81	< 0.05* [†]
มีอาการวิงเวียนศีรษะ หน้ามืด	1.19 $\pm$ 0.47	1.33 $\pm$ 0.71	1.34	0.18 [†]
มีเหงื่อออกมากผิดปกติ	1.59 $\pm$ 1.02	1.74 $\pm$ 1.13	0.93	0.35 [†]
มีความอยากรับประทานอาหาร	2.88 $\pm$ 1.12	2.76 $\pm$ 1.31	0.76	0.44 [†]
มีอาการปวดกล้ามเนื้อสะโพกหรือกระดูกสันหลัง	2.64 $\pm$ 1.22	2.52 $\pm$ 1.24	0.67	0.50 [†]
มีอาการปวดเกร็งบริเวณท้องน้อยเวลาปัสสาวะ	1.64 $\pm$ 0.83	1.38 $\pm$ 0.74	1.84	0.071 [†]
ขับถ่ายอุจจาระเป็นปกติ	2.34 $\pm$ 1.38	3.38 $\pm$ 1.28	5.67	< 0.05* [†]

*มีนัยสำคัญทางสถิติ p-value < 0.05 เมื่อเปรียบเทียบภายในกลุ่ม (ก่อน-หลัง)

[†]paired t-test analysis

ตารางที่ 5 ความพึงพอใจจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ

คำถาม (ราย/ร้อยละ)	มากที่สุด (ราย/ร้อยละ)	มาก (ราย/ร้อยละ)	ปานกลาง (ราย/ร้อยละ)	พอใช้ (ราย/ร้อยละ)	ปรับปรุง
สรรพคุณในการกระตุ้นน้ำนม	35 (60.3)	18 (31.0)	5 (8.6)	0	0
สรรพคุณโดยรวม กระจายเลือดลมฯ	17 (29.3)	33 (56.9)	6 (10.3)	2 (3.4)	0
วิธีใช้; การรับประทาน 2 แคปซูล/ครั้ง	35 (60.3)	18 (31.0)	4 (6.9)	1 (1.7)	0
วิธีใช้; ระยะเวลาที่รับประทาน 7 วัน	36 (62.1)	16 (27.6)	6 (10.3)	0	0
รูปแบบบรรจุภัณฑ์; ยาแคปซูล	42 (72.4)	16 (27.6)		0	0
ข้อมูลยา; มีข้อมูลในเอกสารกำกับยา	37 (63.8)	18 (31.0)	3 (5.2)	0	0
แหล่งผลิตได้มาตรฐาน					
อาการไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้น	44 (75.9)	11 (19.0)	3 (5.2)	0	0

ตำรับยาปลูกไฟธาตุ 1-2 ชั่วโมงและเมื่อใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุต่อเนื่อง พบว่าอาการผิดปกตินั้นหายไป

6. ความพึงพอใจจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ

จากแบบสอบถามความพึงพอใจด้านสรรพคุณ

กระตุ้นน้ำนม พบว่า มารดาหลังคลอดพึงพอใจในระดับมากที่สุด ร้อยละ 60.3 ส่วนด้านสรรพคุณโดยรวม ได้แก่ การกระจายเลือดลม ช่วยให้เจริญอาหาร ช่วยในการขับถ่าย อยู่ในระดับมาก ร้อยละ 56.9 และด้านวิธีการรับประทาน ระยะเวลาในการใช้

รูปแบบบรรจุภัณฑ์ ข้อมูลยา รวมถึงด้านอาการไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้น อยู่ในระดับมากที่สุด ร้อยละ 60.3, 62.1, 72.4, 63.8 และ 75.9 ตามลำดับ มารดาหลังคลอดมีความสนใจที่จะใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุต่อเนื่อง ร้อยละ 79.3 หากคลอดบุตรคนต่อไปจะใช้ยาตำรับนี้ อีก ร้อยละ 96.6 และจะแนะนำให้เพื่อนหรือญาติใช้ ตำรับยาปลูกไฟธาตุแน่นอน (ตารางที่ 5)

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องความปลอดภัยและประโยชน์ของตำรับยาปลูกไฟธาตุในมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตรในครั้งนี้ได้ศึกษาในมารดาหลังคลอดที่มารับบริการคลอดที่โรงพยาบาลเกินจำนวน 58 ราย ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปด้านอายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ และลักษณะของครอบครัว อธิบายได้ว่า มารดาหลังคลอดส่วนใหญ่อยู่ในช่วงกลุ่มวัยทำงาน มีอาชีพมีรายได้ และอาศัยอยู่ร่วมกับครอบครัวที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ประกอบด้วยบิดา มารดา และญาติผู้ใหญ่ ดังนั้นการใช้ชีวิตประจำวันและการดูแลสุขภาพหลังคลอดจึงเป็นวิธีการที่ถูกถ่ายทอดมาจากคนในครอบครัว มีการอยู่ไฟหรืออยู่เดือน การอบสมุนไพร การอาบน้ำสมุนไพร การนึ่งถ่าน การรับประทานอาหารบำรุงน้ำนม การใช้ยาสมุนไพรเพื่อบำรุงน้ำนมและช่วยขับน้ำคาวปลา จากการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากมารดาหลังคลอดที่มีประสบการณ์ในการคลอดบุตรและเคยใช้ยาสมุนไพรสำหรับหลังคลอดมาก่อน มักจะใช้ชาชงนมนาง ชาพริ้ม ยาประสะน้ำนม ยาปลูกไฟธาตุ และยาหอมเส็ง เนื่องจากมีความคาดหวังว่าจะช่วยให้มีน้ำนมมามาก ช่วยให้มีดลูกเข้าอู่ และช่วยขับน้ำคาวปลา ซึ่งจะประกอบด้วยสมุนไพรที่มีรสร้อน เช่น พริกไทย กระเทียม เจตมูลเพลิงแดง ที่มีสรรพคุณช่วยบำรุงธาตุไฟเพื่อช่วยปรับธาตุให้อยุ่

ในภาวะสมดุล เมื่อร่างกายเข้าสู่สมดุล จะทำให้ระบบต่าง ๆ ในร่างกายทำงานได้ดีขึ้นตามลำดับ ส่งผลต่อสุขภาพโดยรวมของมารดาหลังคลอดเพื่อให้มีร่างกายแข็งแรง และน้ำนมไหลมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องของความเชื่อเรื่องกินผิด (อาการที่กินของแสลง) ผิดสับ (ได้กลิ่นที่แสลงเหม็นสับ) จะทำให้มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ใจสั่น วิงเวียน ปวดศีรษะ หน้ามืด และอ่อนเพลีย^[3] ซึ่งสอดคล้องกับกรณีศึกษาเรื่องการดูแลสุขภาพมารดาหลังคลอดแบบพื้นบ้านภาคเหนือของยูพา อภิโกมลกร^[9] ที่พบว่าลักษณะการสืบทอดความรู้การดูแลสุขภาพมารดาหลังคลอดแบบพื้นบ้านในบ้านที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ด้วยจะสามารถสืบทอดวิธีการแบบดั้งเดิมไว้ได้มาก เพราะรู้วิธีและขั้นตอนการปฏิบัติ เช่น การอยู่ไฟ การอาบน้ำสมุนไพร การงดอาหารแสลง และการเข้าเส้า โดยเชื่อกันว่าจะทำให้สุขภาพแข็งแรง สำหรับการรับประทานยาสมุนไพรในระหว่างหลังคลอดจะดื่มน้ำไหลอุ่น ๆ แทนน้ำดื่มรับประทานไหลต้มเป็นอาหาร และดื่มน้ำเปลา ก่อนนำมาต้มอาบเป็นเวลา 3 คืน เพื่อเป็นการแก้เคล็ด และในรายที่มีอาการไม่สบายอ่อนเพลียจะให้ดื่มน้ำฝาง เพราะเชื่อว่าจะทำให้มารดาหลังคลอดฟื้นตัวเร็ว จึงแสดงให้เห็นว่าการสืบทอดความรู้มีความสัมพันธ์กับลักษณะของครอบครัว ความเคร่งครัดของผู้ใหญ่ในบ้านและความเจ็บป่วยสามารถเป็นแรงจูงใจนำไปสู่การปฏิบัติตัวได้และยังเป็นวิธีการปฏิบัติมาถึงปัจจุบัน ผลการศึกษาเบื้องต้นจากการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของสัดส่วนร่างกาย พบว่า ค่าเฉลี่ยของน้ำหนักตัว มีค่าลดลงจาก 65.84 ± 11.13 เป็น 61.31 ± 11.11 กิโลกรัม ส่วนขนาดรอบเอวมีค่าเฉลี่ยลดลงจาก 93.02 ± 9.01 เป็น 84.36 ± 7.60 เซนติเมตร แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) หลังจากใช้ตำรับยาปลูก

ไฟธาตุไปแล้ว 7 วัน ซึ่งปกติใน 2-5 วันหลังคลอด น้ำหนักตัวจะลดลง และลดลงอีกประมาณ 2-3 กิโลกรัม หลังจากนั้นน้ำหนักจะลดลงจนใกล้เคียงกับ น้ำหนักตัวก่อนตั้งครรภ์ในระยะเวลาประมาณ 6 เดือน หลังคลอด^[9]

ระดับยอดมดลูก จากผลการตรวจระดับยอดมดลูกโดยการคลำและการวัดระดับยอดมดลูกของ มารดาหลังคลอดในขณะที่กระเพาะปัสสาวะว่าง ไม่มี ปัสสาวะค้าง วัดในท่านอนหงาย คลึงมดลูกให้อยู่ตรงกลางแล้วใช้มือคลำหายอดมดลูก โดยใช้สายวัดมาวัดจากขอบบนของยอดมดลูกลงมาที่ขอบบนกระดูกหัวเข่าเปรียบเทียบกับความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลุกไฟธาตุ พบว่าค่าเฉลี่ยของระดับยอดมดลูกลดลงจาก 14.16 ± 2.64 เป็น 6.66 ± 2.26 เซนติเมตร แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) แสดงให้เห็นว่าตำรับยาปลุกไฟธาตุที่ใช้ในมารดาหลังคลอดมีส่วนช่วยให้มดลูกหดตัวได้ดีขึ้น จากการวิเคราะห์ส่วนประกอบของตำรับยานี้พบว่า มีพริกไทย ดีปลี ที่เป็นสมุนไพรสร้อยซึ่งมีสรรพคุณช่วยกระตุ้นการหดตัวของมดลูก^[10] สอดคล้องกับผลการศึกษาของชนิษฐามิประดิษฐ์^[6] ศึกษาผลของตำรับยาสมุนไพรหลังคลอดโรงพยาบาลกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งในตำรับยามีส่วนประกอบของพริกไทยและดีปลีที่เหมือนกัน ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการหดตัวของมดลูกมากกว่ากลุ่มควบคุม และเริ่มพบความแตกต่างตั้งแต่วันที่ 2, 3, 5 และ 7

คะแนนการไหลของน้ำนมและลักษณะของน้ำนม พบว่า ก่อนใช้ตำรับยาปลุกไฟธาตุ มารดาหลังคลอดน้ำนมไม่ไหล ร้อยละ 12.1 และน้ำนมไหลน้อย ร้อยละ 87.9 และหลังจากใช้ยา 7 วัน มีปริมาณน้ำนมไหลเพิ่มขึ้นโดยเปลี่ยนจากน้ำนมไม่ไหลเป็นน้ำนม

ไหลดี ร้อยละ 3.4 และจากน้ำนมไหลน้อยเป็นน้ำนมไหลดี ร้อยละ 57 ซึ่งลักษณะของน้ำนมเปลี่ยนแปลงจากน้ำนมไม่ไหล น้ำนมสีเหลือง และน้ำนมสีขาวใส เป็นลักษณะน้ำนมดี (สีขาวขุ่น) ตามหลักการพิจารณา น้ำนมในคัมภีร์ปฐมจินดา^[11] และในพระคัมภีร์มหาโชติรัต^[2] ได้ระบุไว้ว่ายาขนานนี้ช่วยในการปรับสมดุลธาตุในร่างกายคือ บำรุงทั้งธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ช่วยทำให้ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงเหมาะสมสำหรับมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตรจะช่วยให้น้ำนมมามากขึ้น โดยตั้งแต่ในอดีตมีการกำหนดอาหารและน้ำสมุนไพรสำหรับมารดาหลังคลอดจะเป็นกลุ่มสมุนไพรสร้อยเป็นหลัก และเพิ่มเติมรสยาอื่นๆ เพื่อช่วยปรับธาตุให้อยู่ในภาวะสมดุล เมื่อร่างกายเข้าสู่สมดุล จะทำให้ระบบต่างๆ ในร่างกายทำงานได้ดีขึ้นตามลำดับ ส่งผลต่อสุขภาพโดยรวมของมารดาหลังคลอดเพื่อให้มีร่างกายแข็งแรง และน้ำนมไหลมากขึ้น สอดคล้องกับกรณีศึกษาของยูพาอภิโกมล^[8] พบว่า สมุนไพรที่นำมาใช้เป็นสร้อย มีสรรพคุณบำรุงธาตุและกระจายลม น้ำต้มไหล ช่วยขับลมในท้อง แก้อืดผูก ช่วยลดอาการปวดบวมได้น้ำต้มฝางเป็นยาบำรุงโลหิต ซึ่งเป็นการสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นตามแบบแผนและวัฒนธรรมในชุมชน^[10]

ข้อมูลด้านสุขภาพของมารดาหลังคลอด พบว่ามีปริมาณน้ำนมเพิ่มขึ้นเพียงพอต่อการเลี้ยงดูบุตรหลังจากใช้ยาไป 7 วัน ซึ่งในตำรับยานี้ได้ระบุสรรพคุณว่าช่วยกระตุ้นน้ำนม เมื่อปริมาณน้ำนมเพิ่มขึ้น บุตรจึงดูนมดีขึ้น จะช่วยกระตุ้นการสร้างและการหลั่งของน้ำนมทำให้มารดาหลังคลอดมีอาการคัดตึงเต้านมเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของกนกวรรณโคตรสังข์^[12] ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลของโปรแกรมการกระตุ้นการหลั่งน้ำนมต่อระยะเวลาการเริ่มไหลของน้ำนม ระยะเวลาการมาของน้ำนมเต็มเต้า และการ

รับรู้ความสามารถในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พบว่าการสัมผัสสารแบบแนบเนื้อ การช่วยมารดาให้ทารกดูดนมลูกวิธีอย่างต่อเนื่องทุก 2-3 ชั่วโมง การดื่มน้ำและการรับประทานอาหารให้เพียงพอ การดูแลความสุขสบายด้านร่างกายและจิตใจ ทำให้ระยะเวลาการเริ่มไหลของน้ำนมและระยะเวลาการมาของน้ำนมเร็วขึ้น

นอกจากนี้สุขภาพด้านการขับถ่ายของมารดาหลังคลอดกลับมาเป็นปกติดีขึ้นและมีอาการปวดแผลฝีเย็บลดลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) เมื่อศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลของตัวยาในตำรับยาปลูกไฟธาตุ ซึ่งประกอบด้วยสมุนไพรที่มีรสร้อน เช่น พริกไทยล่อน ติปาลี ช้าพลู ผักแพว สะค้าน และว่านน้ำ มีสรรพคุณในการขับลม ช่วยขับปัสสาวะ ขับระดูสตรี บรรเทาอาการหดเกร็งของกล้ามเนื้อเรียบทำให้กล้ามเนื้อเรียบและกล้ามเนื้อดลูกคลายตัว จึงเป็นข้อบ่งชี้ในการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุแทนการอยู่ไฟหลังคลอด⁴¹ เพื่อช่วยกระตุ้นน้ำนมและกระจายเลือดลมในมารดาหลังคลอด ส่วนด้านอื่น ๆ ได้แก่ ความรู้สึกปวดมดลูกบริเวณหน้าท้อง น้ำคาวปลาไหลดี อาการวิงเวียนศีรษะ หน้ามืด มีเหงื่อออกมากผิดปกติ ความอยากอาหาร อาการปวดกล้ามเนื้อและอาการปวดเกร็งท้องน้อยเวลาปัสสาวะนั้น ไม่พบความแตกต่างกันทางสถิติ

ข้อมูลอาการไม่พึงประสงค์หรืออาการผิดปกติหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุในมารดาหลังคลอดที่ให้นมบุตรจำนวน 58 ราย พบว่ามีอาการไม่พึงประสงค์จำนวน 2 ราย ซึ่งมีอาการแสบร้อนยอดอก ร้อนปาก ร้อนคอ 1 ราย และอีก 1 ราย มีอาการใจสั่นหวิว ใจเต้นแรง รู้สึกงูบวบ หลังจากใช้ยา 1-2 ชั่วโมง ซึ่งอาการไม่ร้ายแรง และอาการหายไปเมื่อใช้ยาต่อเนื่องทั้ง 2 ราย ดังข้อมูลในคู่มือการใช้ยาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ⁴¹ ที่ระบุถึงอาการไม่พึงประสงค์ของตำรับยานี้คือ แสบร้อนยอดอก เนื่องจากในตำรับนี้มีส่วนประกอบของพริกไทยที่เป็นยารสร้อนในปริมาณสูง อาจทำให้เกิดอาการแสบร้อนคอและยอดอก โดยในพริกไทยมีสาร piperine จากรายงานวิจัยพบว่าสารนี้สามารถเพิ่มระดับยาในเลือด มีฤทธิ์ต่อ bioavailability ของยาและสารอาหาร

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลธาตุสมุฏฐานพบว่ามารดาหลังคลอดที่มีอาการไม่พึงประสงค์รายที่ 1 มีอาการใจสั่นหวิว ใจเต้นแรง รู้สึกงูบวบ นั้นมีธาตุเจ้าเรือนหลักและธาตุเจ้าเรือนรองเป็นธาตุน้ำ พิกัดคอเสมหะ และได้คลอดในช่วงคิมหันตฤดู (ฤดูร้อน) อุตุสมุฏฐานเตโช พิกัดสันตปปีคิ (ไฟอบอุ่นกาย)¹³ ร่างกายจึงมีความร้อนอันเกิดจากธาตุไฟ หากรับประทานยาหรืออาหารที่มีรสร้อนจัดเช่นเดียวกับตำรับยาปลูกไฟธาตุจะไปเพิ่มธาตุไฟในร่างกาย กระตุ้นให้เกิดการเผาผลาญ ธาตุน้ำที่เป็นทั้งธาตุเจ้าเรือนหลักและธาตุเจ้าเรือนรองลดลง หากมารดาหลังคลอดดื่มน้ำน้อยจะทำให้ร่างกายกระหายน้ำ อ่อนเพลีย รู้สึกใจสั่นหวิว ใจเต้นแรง รู้สึกร้อนงูบวบ เนื่องจากมีธาตุไฟเกินกำลัง

รายที่ 2 มีอาการแสบร้อนยอดอก ร้อนปาก ร้อนคอ นั้นมีธาตุเจ้าเรือนหลักเป็นธาตุน้ำ พิกัดคอเสมหะ ธาตุเจ้าเรือนรองเป็นธาตุลม พิกัดสมุทวาตะ และได้คลอดในช่วงวสันตฤดู (ฤดูฝน) อุตุสมุฏฐานวาโย พิกัดกุจฉิสยาวาตะ (ลมในท้อง เป็นลมที่พุดอยู่ในท้องนอกกล้าไส้)¹³ อากาศหนาวเย็นที่มากกระทบกับความร้อนภายในร่างกายจะทำให้ลมในท้องทำงานผิดปกติ มีอาการท้องล้น รู้สึกสวิงสวาย เมื่อรับประทานยาหรืออาหารที่มีรสร้อนจะทำให้ธาตุไฟในร่างกายมีมากขึ้น ธาตุลมจึงเคลื่อนไหวมาก ส่งผลให้ธาตุน้ำลดลงทำให้เสมหะแห้ง หากมีลมสมุทวาตะ (ลมที่

วิ่งตามเส้นกลางลำตัว ผ่านหัวใจ คอหอย มาสิ้นสุดที่โคนลิ้น) เข้ามาเสริมจะยิ่งทำให้มีอาการแสบร้อนยอดอก ร้อนปาก ร้อนคอ และปวดเมื่อยตามข้อทั่วร่างกาย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ระบุไว้ถึงอาการไม่พึงประสงค์ของตำรับยานี้ ที่มีส่วนประกอบของพริกไทยเป็นยารสร้อนในปริมาณสูง ทำให้เกิดอาการแสบร้อนคอและยอดอกได้ ซึ่งในพริกไทยมีสาร piperine ที่มีผลต่อ bioavailability ของยาและสารอาหารให้เข้าสู่ร่างกายเพิ่มมากขึ้น^[4]

ข้อเสนอแนะ มารดาหลังคลอดที่ใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุแล้วมีอาการดังกล่าว ควรปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ยาโดยรับประทานครั้งละ 1 แคปซูล (500 มิลลิกรัม) หรือรับประทานก่อนอาหารทันที โดยหลีกเลี่ยงการรับประทานยาขณะที่ท้องว่าง และควรใช้น้ำสมุนไพรที่มีรสเย็นเป็นน้ำกระสายยา อาทิ น้ำใบเตยที่มีสรรพคุณช่วยบำรุงหัวใจให้ชุ่มชื้น น้ำมะตูมช่วยบำรุงกำลัง น้ำฝางเสนช่วยบำรุงโลหิต^[10] และมารดาหลังคลอดที่ใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุซึ่งเป็นยารสร้อน ควรดื่มน้ำตามให้มากขึ้น ทั้งนี้ช่วยปรับสมดุลและช่วยลดความร้อนภายในร่างกาย

ข้อสรุป

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสังเกตแบบติดตามไปข้างหน้า (prospective cohort study) ข้อมูลที่ได้เป็นผลเบื้องต้นด้านความปลอดภัยและประโยชน์ของตำรับยาปลูกไฟธาตุในมารดาหลังคลอดที่เห็นบุตร พบว่า มารดาหลังคลอดมีอาการไม่พึงประสงค์ เช่น แสบร้อนคอ ใจสั่นหวิว หลังจากใช้ยา 1-2 ชั่วโมง และอาการหายไปเมื่อใช้ยาต่อเนื่อง ทั้งนี้ในการนำไปใช้ควรแนะนำให้มารดาหลังคลอดใช้น้ำสมุนไพรที่มีรสเย็นเป็นน้ำกระสาย

ยาหรือปรับลดปริมาณในการใช้ยาแต่ละครั้งหากมีอาการไม่พึงประสงค์ดังกล่าว สำหรับผลต่อการไหลของน้ำนมพบว่า มารดาหลังคลอดมีน้ำนมไหลเพิ่มขึ้น พิจารณาจากคะแนนการไหลของน้ำนมที่เปลี่ยนจากน้ำนมไม่ไหลและน้ำนมไหลน้อยเป็นน้ำนมไหลดีเพิ่มขึ้น ซึ่งลักษณะของน้ำนมเปลี่ยนแปลงจากน้ำนมไม่ไหล น้ำนมสีเหลือง และน้ำนมสีขาวใสเป็นน้ำนมดีที่มีลักษณะสีขาวขุ่นตามหลักการพิจารณาน้ำนมในคัมภีร์ปฐมจินดา การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายพบว่า มารดาหลังคลอดมีน้ำหนักตัว ขนาดรอบเอว และระดับยอดมดลูกลดลง ส่วนด้านสุขภาพพบว่า มีปริมาณน้ำนมเพิ่มขึ้นเพียงพอต่อการเลี้ยงดูบุตร การขับถ่ายดีขึ้นและอาการปวดแผลฝีเย็บลดลง และที่สำคัญคือมารดาหลังคลอดมีความพึงพอใจทั้งในด้านสรรพคุณการกระตุ้นน้ำนม การกระจายเลือดลม ช่วยเจริญอาหาร ช่วยการขับถ่าย รูปแบบยาชนิดแคปซูล ปริมาณและระยะเวลาที่รับประทานโดยสนใจจะใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุต่อเนื่อง และหากคลอดบุตรคนต่อไปสนใจจะใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุอีก ซึ่งข้อมูลที่ได้เป็นการเปรียบเทียบข้อมูลภายในกลุ่มระหว่างก่อนและหลังการใช้ตำรับยาปลูกไฟธาตุ โดยไม่มีกลุ่มเปรียบเทียบ สำหรับข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมเพื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม รวมถึงศึกษาประสิทธิผลด้านปริมาณและคุณภาพของน้ำนมหลังการใช้ยา ทั้งนี้เพื่อช่วยพัฒนาตำรับยาสมุนไพรสำหรับมารดาหลังคลอดให้มีความเหมาะสม และสร้างความเชื่อมั่นในการนำยาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติมาใช้ประโยชน์ในการดูแลสุขภาพมารดาหลังคลอดควบคู่กับแพทย์แผนปัจจุบันต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.นพ.กฤษณ์ พงศ์พิรุฬห์ อาจารย์จากคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย รศ.ดร.ภก.สุรพล นธการกิจกุล และ ดร.ภญ.เพ็ญกาญจน์ กาญจนรัตน์ อาจารย์จากคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ให้เกียรติเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำ ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม และขอขอบพระคุณท่านผู้อำนวยการโรงพยาบาลเถิน จังหวัดลำปาง นพ.สราวุธ แสงทอง ที่ได้สนับสนุนให้ดำเนินโครงการวิจัยจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ รวมถึงสูตินรีแพทย์ เจ้าหน้าที่ห้องคลอด ห้องพิเศษ กลุ่มงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก โรงพยาบาลเถิน ที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกในการดำเนินการครั้งนี้ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

References

- Public Health Foundation and Development. A guide to rehabilitation of mother's health before and after birth by Division of Thai Traditional Medicine. 3rd ed. Bangkok: Usa Printing; 2010. p. 2. (in Thai)
- The Rehabilitation and Promotion Foundation of Thai Traditional Medicine. Maha-Chotirat medical scripture. Original Thai medical textbook, development edition, Part 2. 3rd ed. Bangkok: Sam Charoen Commercial Co., Ltd; 2001. p. 245-71. (in Thai)
- Ketprom S. Lanna Beliefs about Mothers and Children. [internet]. 2001 [cited 2017 May 25]; Available from: http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/lannachild/scripts/belief/belief_selftakecare.html
- The Sub-committee on essential drug list development, Food and Drug Administration. Herbal drug use guide in the Thai National List of Essential Medicine. 1st ed. Bangkok: The Printing House of the Agricultural Cooperative Assembly of Thailand; 2012. p. 36. (in Thai)
- Trinaphakun C. Effect of milk ejection performance of postpartum mothers after breast massage and compression with mini hot bag and herbal compress. Journal of Nursing and Education. 2010;3(3):75-91. (in Thai)
- Meepradit K. Effects of postpartum herbal of Kab Choeng Hospital, Surin Province (thesis). Master of Science, Pharmaceutical sciences. Bangkok: Silpakorn University; 2011. 130 p. (in Thai)
- Teerachaisakul M, Chandi T. Actual use and safety assessment of herbal medicines in GMP public hospitals during fiscal year 2014-2015, Thai Traditional Medicine Research Institute. Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health; 2015.
- Aphikomolkorn Y. Traditional postpartum in Northern Thailand: A case study from Ban Hua Suea, Tambon Hua Suea, Mae Tha District, Lampang Province. Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine. 2008;6(2):148-57. (in Thai)
- Piyaanan M, Wanthanasiri C, Sansaniwitthayakul P. Obstetrics. Revision 1. Bangkok: PA Living Company Limited; 2005. p. 217-35. (in Thai)
- Jaiaree N. Applied Thai traditional medicine for caring for women before pregnancy, during pregnancy, delivery and after birth. 1st ed. Bangkok: Thammasat University Press; 2018. p. 90-110. (in Thai)
- The Rehabilitation and Promotion Foundation of Thai Traditional Medicine. Pathom-Jinda medical scripture. Original Thai medical textbook. Conservation edition. 2nd ed. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House; 2004. p. 109-16. (in Thai)
- Khotsang K. The effects of lactational program on milk secretion time, onset of lactational and breastfeeding self-efficacy in mothers after cesarean section (thesis). Master of Nursing Science, Academic field Advanced Midwife, Faculty of Nursing. Chonburi: Burapha University; 2015. (in Thai)
- Kamontham T. Thai traditional textbook for physicians. Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health. Bangkok: Office of Printing Affairs. Veterans Welfare Organization; 2015. p. 57-69. (in Thai)